

Η Τέχνη ως εργαλείο Κατήχησης (Ηλίας Λιαμής, δρ. Θεολογίας, Καθηγητής Μουσικής, Πρόεδρος της Συνοδικής Υποεπιτροπής Καλλιτεχνικών Εκδηλώσεων της Εκκλησίας της Ελλάδος)

[/ Πεμπτούσια](#)

Η ΤΕΧΝΗ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΚΑΤΗΧΗΣΗΣ [1]

Η ΔΙΨΑ ΤΟΥ ΚΑΛΛΟΥΣ

Το έργο της κατήχησης αποτελεί τη στιγμή αυτή την κρισιμότερη ίσως δραστηριότητα της Εκκλησίας. Σε έναν κόσμο σταθερά προσανατολισμένο στον καταναλωτισμό και την ατομική ευμάρεια, η Εκκλησία καλείται να εμφυτεύσει στις ψυχές των νέων μία ριζικά διαφορετική κλίμακα αξιών και έναν παντελώς διαφορετικό υπαρξιακό προορισμό. Ιδιαίτερα η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία καλείται να διαχειριστεί κοσμογονικές κοινωνικές αλλαγές, οι οποίες ανατρέπουν όλο εκείνο το πλαίσιο, που της επέτρεπε να έχει πρόσβαση στις νεώτερες γενιές. Μέχρι το πολύ πρόσφατο παρελθόν, το κατηχητικό έργο της Εκκλησίας, έστω και ημιτελώς, έστω και στοιχειωδώς, συνεπικουρείτο από την οικογενειακή ευσέβεια, την σχολική θρησκευτική εκπαίδευση

μέσω του μαθήματος των Θρησκευτικών και βεβαίως από τον κοινωνικό περίγυρο, ο οποίος τροφοδοτούσε τις νεώτερες γενιές με Ορθόδοξες Χριστιανικές εμπειρίες μέσω των εορτών, των εθίμων, αλλά και κοινά αποδεκτών αρχών και αξιών.

Οι πηγές αυτές τροφοδοσίας των νέων με στοιχεία Ορθόδοξης πνευματικότητας ακολουθούν πορεία σταδιακής αδρανοποίησης, καθιστώντας το κατηχητικό έργο καίριο και καθοριστικό για την ένταξη των νεώτερων γενεών στο Εκκλησιαστικό σώμα. Με άλλα λόγια, γίνεται όλο και πιθανότερο πως ένας νέος του καιρού μας θα έχει ελάχιστες ευκαιρίες να γνωρίσει με τρόπο αυθεντικό τα στοιχειώδη της Ορθόδοξης παράδοσης και αυτές θα προέρχονται σχεδόν αποκλειστικά από το κατηχητικό σχολείο.

Στην δύσκολη εξίσωση της κατήχησης πρέπει να προστεθούν ως παράγοντες, οι ραγδαίες εξελίξεις της τεχνολογίας, η κυριαρχία της εικόνας, η εκμηδένιση των αποστάσεων και των χρόνων, η σχετικοποίηση ορισμένων πάλαι ποτέ ακράδαντων σταθερών, καθώς και οι ραγδαίες κοινωνικές αλλαγές. Όλα αυτά προκαλούν βίαιους κραδασμούς στα πρόσωπα και τις κοινωνίες, με αποτέλεσμα να έχουν ενισχυθεί αισθήματα ανασφάλειας και έλλειψης σταθερού νοήματος ζωής. Είναι λοιπόν βέβαιον πως, εάν και όταν ο νέος άνθρωπος κτυπήσει την πόρτα του

Κατηχητικού, θα περιμένει πολύ περισσότερα πράγματα από μια απλή μετάδοση νοητικών αληθειών και με πολύ διαφορετικό τρόπο από αυτόν που λειτουργούσε μόλις πριν λίγα χρόνια. Αγωνιώδη ερωτήματα για το νόημα της ζωής, επιτακτικές ανάγκες για ζωντανά παραδείγματα και ουσιαστικές ανθρώπινες σχέσεις, αλλά και αιτήματα για προσωπική ολοκλήρωση συσσωρεύονται έξω από την πόρτα του Κατηχητικού και περιμένουν αποτελεσματική ανταπόκριση.

Είναι γεγονός πως αυτά τα δεδομένα έχουν οδηγήσει την Ορθόδοξη κατήχηση σε αμηχανία. Ολόκληρη η κοινωνία, μοιραία και το Εκκλησιαστικό σώμα, βιώνει εμπειρίες καταρρεύσεων και ανατροπών. Σε τέτοιες περιπτώσεις, ενεργοποιούνται πάντοτε ανακλαστικά συντήρησης και προστασίας εκείνων που κληρονομούνται από το παρελθόν. Θα ήταν όμως ευχής έργον, η χρησιμότερη αυτή αντίδραση συντήρησης και διαφύλαξης να συνοδεύεται και από ορισμένα επιπλέον στοιχεία: Εμβάθυνση της πνευματικής ζωής και τού νοήματος της κατήχησης, καθώς και αναζήτηση νέων τρόπων μετάδοσης ενός πληρέστερου Ορθόδοξου βιώματος. Κυρίως όμως απαιτείται ετοιμότητα αναγνώρισης των σύγχρονων αναγκών και διακριτικής πρόσληψης όλων εκείνων των εργαλείων που προσφέρει η σύγχρονη πραγματικότητα, με σκοπό την αποτελεσματικότερη επιτέλεση αυτής της τόσο σημαντικής διακονίας.

Το βέβαιον είναι πως η ανθρώπινη κοινωνία βιώνει εμπειρία αποσύνθεσης. Το άσχημο, το ά-μορφο, το απο-συντεθημένο, μάς πολιορκούν καθημερινά, εισβάλλοντας στον μικρόκοσμό μας, μέσω εικόνων φρίκης που μας μεταφέρουν οι οθόνες. Υπήρξαν και άλλες περίοδοι της ιστορίας με συγκρούσεις και καταστροφές. Στις μέρες μας όμως βιώνουμε για πρώτη φορά την υποψία πως τίποτε δεν έχει μείνει αμόλευτο από την επέλαση της ασχήμιας και της φρίκης. Το γεγονός αυτό δεν είναι μόνον αισθητικό. Είναι βαθύτατα πνευματικό, διότι συνοδεύεται από την απόγνωση και την απελπισία, δηλαδή με ό,τι χειρότερο μπορεί να πλήξει την ανθρώπινη ψυχή. Η πεποίθηση πως τίποτε στέρεο δεν υπάρχει, αποτελεί ίσως το πικρότερο σύμπτωμα των καιρών που ζούμε. Υπό αυτές τις συνθήκες, η ανάδειξη της ομορφιάς του κόσμου και η διαβεβαίωση πως το αρχέγονο κάλλος της Δημιουργίας συνεχίζει να αποτελεί βασικό συστατικό του κόσμου, αποτελούν μια νέα μορφή ιεραποστολής της Εκκλησίας προς τον σύγχρονο άνθρωπο.

Στην ιερή αυτή αποστολή, η καλλιτεχνική δημιουργία, ως δραστηριότητα ενταγμένη στο κατηχητικό έργο της Εκκλησίας, είναι σε θέση να προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες σε πολλά επίπεδα.

1. Το άρθρο αυτό επιδιώκει να παρουσιάσει ένα στοιχειώδες θεολογικό υπόβαθρο της αναγκαιότητας ένταξης της Τέχνης και της καλλιτεχνικής δημιουργίας στο κατηχητικό έργο της Εκκλησίας. Ως εκ τούτου, δεν ήταν δυνατόν να αναπτυχθούν διεξοδικά θεμελιώδη θέματα της Ορθόδοξης Θεολογίας και της Πατερικής Παραδόσεως σε σχέση με την Τέχνη, κάτι που έχει απασχολήσει παλαιότερους και σύγχρονους συγγραφείς, θεολόγους, καλλιτέχνες και στοχαστές. Αναφέρω ενδεικτικά: Philip Sherrard, Περί ύλης και τέχνης. Συλλογικός τόμος με κείμενα των Philip Sherard, A. M. Allchin, Timothy Ware, C. Putnam, Paul Evdokimov, Jean Onimus, Olivier Clement. Εκδ. ΔΩΔΩΝΗ, Αθήνα 1971. Philip Sherard, Το ιερό στη ζωή και στην τέχνη. Εκδ. ΑΚΡΙΤΑΣ, Αθήνα 1994. Αρχιμ. Βασιλείου, Καθηγουμένου Ιεράς Μονής Ιβήρων, Το κάλλος θα σώσει τον κόσμο. Εκδ. Ιεράς Μονής Ιβήρων, α.τ. 2005. Χ. Σταμούλη, Κάλλος το άγιον. Εκδ. ΑΚΡΙΤΑΣ, Αθήνα 2004. Κωνσταντίνου Τσάτσου, Θεωρία της τέχνης, Εκδ. Οι εκδόσεις των φίλων, Αθήνα 1978. Πρωτοπρεσβύτερου Μιχαήλ Καρδαμάκη, Μαθητεία στην ομορφιά. Φιλοκαλικές Δοκιμές. Εκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2007.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Ένα πρώτο επίπεδο είναι το αμιγώς θεολογικό. Η καλλιτεχνική δραστηριότητα ενεργοποιεί μέσα μας ένα θεμελιώδες στοιχείο του «κατ' εικόνα»: Την Δημιουργικότητα [2]. Από τη στιγμή που ο Θεός αναγνωρίζει το κάλλος μετά από κάθε ημέρα δημιουργίας και βλέπει «...ότι καλόν» (Γεν. 1: 10,12,18,21,25,31), αποκαλύπτεται ως Θεός – καλλιτέχνης. Η ενέργεια του Θεού είναι κυρίως καλλιτεχνική. Μέχρι αυτού του σημείου, η εικόνα παρουσιάζει έναν Θεό, ο οποίος έδρασε εν χρόνω, ολοκλήρωσε έργον κάλλους και ανεπαύθη. Κι όμως! Ο Θεός δεν επιλέγει να ολοκληρώσει τη μορφή των έργων Του. Και τρανή απόδειξη αυτό αποτελεί η προτροπή του Θεού, όταν παραδίδει στον άνθρωπο τον Παράδεισο:

«Και έλαβε Κύριος ο Θεός τον άνθρωπον ον έπλασεν και έθετο αυτόν εν τω παραδείσω εργάζεσθαι αυτόν και φυλάσσειν» (Γεν. 2,15).

Οι δυο αυτές εντολές αποκαλύπτουν δύο αλήθειες, δυο ανάγκες, που προϋπάρχουν της Πτώσης:

Η πρώτη είναι το «εργάζεσθαι», η ανάγκη της εργασίας, δηλαδή της συνέχισης της διαμόρφωσης της Κτίσης. Ο Θεός παραδίδει στον άνθρωπο ένα μίγμα τελειότητας ως προς τους νόμους και ατέλειας ως προς τη μορφή. Ο άνθρωπος χρίζεται συν-διαμορφωτής και συν-δημιουργός κατά χάριν.

Η δεύτερη είναι το «φυλάττειν», το οποίον υποδηλώνει, ακόμη και πριν την Πτώση, έναν κίνδυνο. Κίνδυνο, κάτι να αλλοιωθεί, να φθαρεί, να ξεχαστεί. Και ποιο είναι κυρίως εκείνο που κινδυνεύει; Ένα και μοναδικό: Η διακοπή της σχέσης εμπιστοσύνης με τον Θεό και ο εγκλωβισμός στην αυτοθέωση, δηλαδή σε έναν αυτοκαταστροφικό ναρκισσισμό που επηρεάζει ολόκληρο το φάσμα των ανθρώπινων σχέσεων με τον συνάνθρωπο και την Κτίση. Με άλλα λόγια, έσχατο κίνδυνο για την ανθρώπινη ύπαρξη αποτελεί η διακοπή της σχέσης με την Πηγή της ομορφιάς και, μοιραία, το ξεστράτισμα του ανθρώπου από την οδό προς ένα εσχατολογικό «τετέλεσται» κάλλους, σε οδό προς την αμορφία, την αποσύνθεση και τον θάνατο.

Στην αρχέγονη αυτή πορεία προς ένα διαρκώς φανερούμενο κάλλος, ο Θεός δεν παραμένει στάσιμος. Αντίθετα διαβεβαιώνει πως παραμένει διαρκώς συμπορευόμενος και συνεργάτης:

«Ο μένων εν εμοί καγώ εν αυτ'τ», αποκαλύπτει «ούτος φέρει καρπόν πολύν, ότι χωρίς εμού ου δύνασθε ποιείν ουδέν». (Ιω. 15,5). Δεν έχει λοιπόν δίκιο ο Ρίλκε, όταν λέει πως ο Θεός δεν είναι καλλιτέχνης [3]. Συνεπώς το «κατέπαυσεν» της εβδόμης ημέρας (Γεν. 2,3) δεν δηλώνει οριστική αδράνεια του Δημιουργού. Τείνει διαρκώς προς το «εμπιστεύτηκε», εγκαινιάζοντας μία νέα περίοδο συνεργίας Θεού και ανθρώπου.

Η Πτώση του ανθρώπου επιφέρει ρήξη και αποπροσανατολισμό όλων των χαρακτηριστικών του «κατ' εικόνα». Κατά συνέπεια, και η δημιουργικότητα βυθίζεται στα αδιέξοδα της ανθρώπινης τραγωδίας. Ακόμη όμως και τότε, η Τέχνη συνεχίζει να αποτελεί ανθρώπινη ανάγκη και ανεκτίμητο διέξοδο. Μπορεί να μην συντονίζεται με την διαρκή αποκάλυψη ενός αρχέγονου κάλλους [4] και να μην έχει πλέον άμεση επαφή με μια πρωταρχική τάξη πραγμάτων που συνδέεται άρρηκτα με την ομορφιά [5]. Δεν παύει όμως να εκφράζει την νοσταλγία για κάτι που χάθηκε, τον πόνο για κάτι που πληγώνει, την προσδοκία για κάτι φωτεινότερο που καλεί.

Με αυτό το θεολογικό υπόβαθρο, εκ των πραγμάτων επιγραμματικό και με πολλές προεκτάσεις εν αναμονή και εν ανάγκη για διεξοδικότερη ανάλυση, αναδεικνύεται η σκοπιμότητα, αλλά και η βαθύτατη πνευματική ωφέλεια που μπορεί να προσφέρει η καλλιτεχνική δημιουργία μέσα στα πλαίσια της κατήχησης. Εάν η Εκκλησία, ως οργανισμός που κατηχεί, αποτελεί τον χώρο αποκάλυψης και θεμελίωσης μιας νέας σχέσης με τον Δημιουργό, η καλλιτεχνική δημιουργία εντός αυτής, όχι μόνον δίνει διέξοδο σε μια βαθύτατη υπαρξιακή ανάγκη, αλλά και την επαναπροσανατολίζει προς τον κατά φύσιν προορισμό της. Η καλλιτεχνική δημιουργία, ως δραστηριότητα που υπερβαίνει την απλή νοητική διαδικασία και συντονίζει όλες τις αισθήσεις και τις δυνάμεις του ανθρώπου, προκαλώντας αναμφίβολα κορυφαία υπεραισθητά ερεθίσματα που αγγίζουν τη σφαίρα του υπερβατικού, συμβάλλει τα μέγιστα στην προετοιμασία του ανθρώπου να προσεγγίσει την πίστη ως βίωμα και τις δογματικές γνώσεις ως γέφυρα με ένα προσωπικό Ον που τον καλεί σε διάλογο και σχέση.

2. «Μόνοι γαρ ημείς των κτισμάτων απάντων προς τω νοερῷ τε και λογικῷ και το αισθητικόν έχομεν· ο τω λογικῷ συνημμένον είναι πεφυκός, τεχνῶν τε και επιστημῶν και γνώσεων εξεύρε πολυειδέστατον πληθύν».

Γρηγορίου Παλαμά, κεφάλαια εκατόν πενήκοντα, Φυσικά και Θεολογικά, ηθικά και πρακτικά και καθαρτικά της βαρλααμίτιδος λύμης, Συγγράμματα, έκδ.-επιμ. Π. Χρήστου, τόμος Ε΄, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 71

3. «Ποτέ να μη φτάνεις ως την έβδομη μέρα. Ποτέ να μη θεωρείς πως όλα είναι εντάξει. Η νιότη είναι το ανικανοποίητο. Ο Θεός πρέπει να ήταν ήδη πολύ γέρος όταν ξεκίνησε να δημιουργεί. Ειδάλλως δεν θα είχε σταματήσει το βράδυ της έκτης μέρας. Ούτε καν το βράδυ της χιλιοστής ημέρας. Ούτε καν σήμερα. Αυτό είναι που του καταλογίζω. Που κατάφερε να ξοδέψει όλες του τις δυνάμεις. Που θεώρησε πως το βιβλίο έφτασε στο τέλος του με τη δημιουργία του ανθρώπου και γι' αυτό κατέθεσε την πένα του και περιμένει πια να δει πόσες επανεκδόσεις θα κάνει. Είναι τόσο λυπηρό που ο Θεός δεν ήταν καλλιτέχνης. Σε κάνει να θέλεις να κλάψεις και να χάνεις το κουράγιο σου για οτιδήποτε». Ράϊνερ Μαρία Ρίλκε «Η σοφία Του Ρίλκε», μετάφραση Α. Νικολακόπουλου. Εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ.

4. «Απεμπολήσασα δη ουν την παρά Θεού χάριν και γυμνωθείσα ήδη των εν αρχαίς αγαθών, εξεπέμπετο μεν του παραδείσου της τρυφής, μεταπλάττετο δε προς το ακαλλές ευθύς η ανθρώπου φύσις, φθοράς δε είσω πεσούσα λοιπόν ανεδείκνυτο». Κυρίλλου Αλεξανδρείας, Περί της εν Πνεύματι και αληθεία προσκυνήσεως και λατρείας 9, PG68, 149 Α.

5. «Όταν οι καλλιτέχνες μας δημιουργούν, επιτρέπουν στον εαυτό τους μόνο μια «ομορφιά» παράδοση, σπασμωδική σκληρή, υβριστική, ομορφιά φτιαγμένη από στοιβαγμένη ασκήμια, γι' αυτό και την λέω παράδοση. Ομορφιά που πληγώνει, «κατ' εικόνα» της αταξίας, του χάους, του σκανδάλου, όπου νιώθουμε βουτηγμένοι. Αυτό συμβαίνει, γιατί το αίσθημα του ωραίου συνδέεται στενά -και εδώ εγγίζω τη θεολογία, μου φαίνεται, στενά- με το αίσθημα ότι στο σύμπαν υπάρχει μια βαθύτερη τάξη. Η αλήθεια λάμπει μόνον, όταν συναντάη και αποκαλύπτει τη θεμελιώδη αυτή τάξη». Jean Onimus, Η μεταμόρφωση της ομορφιάς , στον τόμο Περί ύλης και τέχνης, σ. 127. Πρβλ. Philip Sherrard, Η τέχνη της εικόνας: «(Η εικόνα) θέλει να μας δώσει μια ιδέα της θείας τάξης του κόσμου -δηλαδή μια ιδέα των πραγμάτων όπως είναι στην απηθινή τους κατάσταση, 'στα μάτια του Θεού', και όχι όπως παρουσιάζονται σε εμάς από την περιορισμένη μας σκοπιά». Ενθ. ανωτ. σ. 20-21.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΑΙ ΑΣΚΗΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Πέραν της θεολογικής διάστασης, η καλλιτεχνική δημιουργία αποτελεί μια έμμεση μύηση σε θεμελιώδεις πνευματικές και ασκητικές αρετές, όπως η υπομονή, η συνέπεια και η πίστη σε ένα τελικό αποτέλεσμα.

Όποιος έχει ασχοληθεί, έστω και υποτυπωδώς με την καλλιτεχνική δημιουργία, γνωρίζει πως, ουσιαστικά, πρόκειται για μάχη και αγώνα μέχρις αίματος. Αν μάλιστα κάποιος θεωρεί υπερβολική την τοποθέτηση αυτή, ας μην λησμονήσει, την επόμενη φορά που θα βρεθεί στην Τήνο, να επισκεφτεί το σπίτι του μεγάλου μας γλύπτη Γιαννούλη Χαλεπά, στο χωριό Πύργος. Εκεί, στις λαβές των εργαλείων του, θα διακρίνει μικρές στάλες αίματος, που προέρχονται από τα δάκτυλά του, μετά από ατέλειωτες ώρες καλλιτεχνικού μόχθου.

Η Τέχνη, περάν των άλλων, είναι η προσπάθεια τιθάσευσης ενός υλικού, που αντιστέκεται, άλλοτε με τη σκληρότητά του, όπως η πέτρα ή το ξύλο, άλλοτε με την αμορφία του, όπως το χρώμα, άλλοτε με το άναρθρο των φθόγγων του, όπως ο ήχος, άλλοτε με το χάος του, όπως ο χώρος και άλλοτε με την αρρυθμία του, όπως η ανθρώπινη κίνηση. Η «υπακοή» των υλικών στην έμπνευση και την επιθυμία του καλλιτέχνη αποτελεί καρπό επίπονης προσπάθειας, η οποία αργεί να δώσει καρπούς. Ο δρόμος από την αμορφία στη μορφή είναι πάντα μακρύς, απαιτεί μεγάλη αυτοπειθαρχία, προσήλωση και απάρνηση δρόμων εύκολης χαράς, προσοχή, εγρήγορση, αλλά και κάτι, που μόνον ο καλλιτέχνης μπορεί να καταλάβει: Σχέση με την άψυχη ύλη, μέσω της οποίας , αρχικοί σχεδιασμοί ανατρέπονται, νέες ιδέες γεννούνται, απρόβλεπτες δυσκολίες παρακάμπτονται και ευχάριστες εκπλήξεις καιροφυλακτούν. Ποτέ ένα καλλιτεχνικό έργο δεν αποτελεί ακριβή υλοποίηση ενός αρχικού σχεδίου, ενώ, κάθε ερμηνεία του αποτελεί ουσιαστικά εμπλουτισμό του.

Άραγε, δεν είναι όλα αυτά συγγενή στοιχεία ενός πνευματικού αγώνα, όπως το έχει διδάξει η Ορθόδοξη νηπτική παράδοση; Υπάρχει πνευματικός αγώνας χωρίς υπομονή; Χωρίς νηστεία, όχι μόνον τροφών, αλλά σκέψεων και περισπασμών; Χωρίς σκληρή μάχη, όχι με μια ξένη ύλη, αλλά με το υλικό σώμα και το σαρκικό φρόνημα; Αλλά και πόσες φορές, η συνεπής πνευματική ζωή δεν επιφυλάσσει στους αγωνιστές απρόσμενους πειρασμούς, αλλά και ουρανόσταλτη, εντελώς εκτός ανθρωπίνων σχεδίων, παραμυθία, θεωρία και μέθεξη;

Υπεράνω όλων όμως τίθεται ένα ερώτημα με αυτονόητη απάντηση: Υπάρχει πνευματική ζωή, χωρίς αγώνα και σταδιακή απελευθέρωση από τον χρησιμοθηρικό εγωισμό και το πνεύμα χρήσης ανθρώπων και πραγμάτων; Τι άλλο είναι η αγάπη, η έσχατη αρετή της νηπτικής κλίμακας, από την απελευθέρωση από τον ατομοκεντρισμό και την φιλαυτία; Εδώ ακριβώς βρίσκεται και το κομβικότερο ίσως σημείο συνάντησης Εκκλησίας και Τέχνης: Αληθινός καλλιτέχνης είναι εκείνος που αντικαθιστά την αρπακτική ματιά που θέλει όλα να τα μετρά και να τα εκμεταλλεύεται με την ευγνώμονα και ανιδιοτελή ματιά, που αισθάνεται δέος και ευγνωμοσύνη για όλα εκείνα που τον περιτριγυρίζουν. Τίποτε δεν είναι πιο αντίθετο στην Τέχνη από το χρησιμοθηρικό πνεύμα [6]. Κατ' επέκτασιν, μόνον η αγάπη είναι σε θέση να μεταβάλλει την καλλιτεχνική δημιουργία σε υψηλή και αληθινή Τέχνη [7].

Σε εποχές ναρκισσισμού, μανίας με την ταχύτητα, απέχθειας προς ό,τι αργεί να

μας ικανοποιήσει, επιφανειακότητας, ψευδαισθήσεων για την ακρίβεια των προγραμματισμών μας, τυφλότητας στην έκπληξη, αλλά και αποξένωσης από έναν νηπτικό τρόπο ζωής, απαξιωμένο και εξαφανισμένο από την καθημερινότητα, ιδιαίτερα των νέων ανθρώπων, η Τέχνη μπορεί να αποτελέσει πολύτιμο εργαλείο προπαιδείας, μέρος μιας βιωματικής Ορθόδοξης κατήχησης, που επιδιώκει να συνενώσει τις δογματικές αλήθειες με το καθημερινό ασκητικό ήθος.

6. Jean Onimus...σ. 122

7. «Η Τέχνη είναι ένας βαθύτερος ή σοφώτερος, ποιητικός ή προφητικός τρόπος ζωής και είναι αυτός ο τρόπος, που προσεγγίζει την κρυμμένη ομορφιά των πραγμάτων, και που προσελκύει τον καλλιτέχνη και γενικώς τον άνθρωπο, να χαίρεται και να ευφραίνεται αυτήν την ομορφιά, που στην ουσία της είναι απρόσιτη χωρίς την αγάπη, την μόνη και τέλεια, την μείζονα τέχνη». Πρωτοπρεσβύτερου Μιχαήλ Καρδαμάκη, Μαθητεία στην ομορφιά. Φιλοκαλικές Δοκιμές. Εκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2007, σ. 242.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Δεν πρέπει όμως επ' ουδενί να υποτιμηθεί και η κοινωνική διάσταση της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Η καλλιτεχνία φαντάζει πολλές φορές ως υπόθεση ατομική. Ακόμη όμως και ο πιο απομονωμένος καλλιτέχνης, την ώρα της δημιουργίας ή της μοναχικής του εξάσκησης, οραματίζεται και επιδιώκει να αναπτύξει ανθρώπινους δεσμούς. Τελικό στάδιο κάθε καλλιτεχνικής δημιουργίας είναι η παρουσίασή της στο κοινό. Ο κάθε καλλιτέχνης εκτίθεται. Κάθε έργο Τέχνης αποτελεί αποκάλυψη μιας ανθρώπινης ψυχής στον κόσμο, αλλά και πρόσκληση γνωριμίας, επικοινωνίας και μετοχής σε μια υπαρξιακή πραγματικότητα, που μόλις αναδύθηκε, ανήμπορης να περιγράψει με τους καθιερωμένους γλωσσικούς κώδικες, αλλά ανυπόμονης να γίνει κατανοητή και αποδεκτή. Με την έννοια αυτή, η Τέχνη είναι γλώσσα και μάλιστα παγκόσμια, ικανή να διασπάσει ταχύτατα την γλωσσική Βαβέλ και να θεμελιώσει νέες γέφυρες συνάντησης μεταξύ των ανθρώπων.

Από τη φύση της η Τέχνη δημιουργεί ανθρώπινους δεσμούς, και μάλιστα, όπως δείχνει η εμπειρία, δεσμούς ανθεκτικούς στον χρόνο, δεσμούς συχνά ισόβιους. Γι' αυτό και το κατηχητικό σχολείο μπορεί να βρει σ' αυτήν έναν αποτελεσματικό συνεργάτη στην πορεία προς την κοινωνικοποίηση, μάλλον εκκλησιαστικοποίηση των παιδιών, καθ' ήν στιγμήν είναι γνωστό, πως οι δεσμοί μεταξύ τους αποτελούν

κύριο, αν όχι το κυριότερο κίνητρό τους για ένταξη στην ομάδα του Κατηχητικού.

ΜΥΣΤΗΡΙΑΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Πίσω όμως από την καλλιτεχνική δημιουργία, υπάρχει μία σημαντικότερη μυστηριακή διάσταση, δηλαδή η δυνατότητα να αναχθούμε μέσω ορατών πραγμάτων και διαδικασιών σε μια άυλη και υπερβατική πραγματικότητα [8]. Αν, όπως είπαμε, ο άνθρωπος στον Παράδεισο χρίστηκε συνεργάτης του Θεού σε μια διαρκώς εξελισσόμενη καλλιτεχνία μέσα στην Κτίση, πόσο μάλλον αυτό ισχύει για την διαρκώς εξελισσόμενη καλλιτεχνία μέσα στην ίδια την ανθρώπινη ύπαρξη! Με άλλα λόγια, τι άλλο είναι ο άνθρωπος από το υλικό κομμάτι της Κτίσης, επί του οποίου κατ' εξοχήν αποκαλύφθηκε το κάλλος της δικής Του εικόνας, αλλά και η οδός προς την ολοκλήρωση αυτού του κάλλους μέσω της ομοιώσεως με Αυτόν.

Ο άνθρωπος έπεσε. Σκληρυνε η Πλάση και ο άνθρωπος βρέθηκε να εργάζεται και να φυλάττει -τώρα πια και να αναζητά- το κάλλος «εν τω ιδρώτι του προσώπου του» (Γεν. 3-19). Μαζί με την Πλάση, σκληρύναμε κι εμείς. Η καλλιτεχνική δράση του Θεού όμως δεν ανεστάλη. Σκληρύναμε, αλλά Εκείνος δεν μας εγκατέλειψε. Η φιλόανθρωπη επιθυμία Του να μεταβάλλει την σκληρή ύλη μας σε κομψοτέχνημα καθόρισε νέα μέθοδο (για ορισμένους Πατέρες και προδιαγεγραμμένη) και νέα εργαλεία, με κορυφαίο τον Τίμιο Σταυρό. Πάνω σ' αυτόν, το αίμα στα χέρια του Χριστού μας ίσως να μην ήταν μόνον απ' τα καρφιά. Ίσως και να 'ναι μια διαχρονική συμβολική αποκάλυψη του άρρητου μόχθου Του για το σμίλεμά μας. Αντιστεκόμαστε στον Θεό, όπως η ύλη αντιστέκεται στα χέρια του καλλιτέχνη.

Κατά βάθος, η ύλη εύχεται να νικηθεί, να βρει επιτέλους την μορφή της. Έτσι κι εμείς αντιστεκόμαστε, στο βάθος όμως της καρδιάς μας λαχταράμε να νικηθούμε, με τρόπο που ένας Κρητικός συγγραφέας αξιώθηκε ν' ακούσει όταν βρέθηκε στο Όρος:

«Ε, γέροντα, τι κάνεις εδώ πάνω;» τον ρώτησε

«Παλεύω με τον Θεό, παιδί μου».

«Ε και τι; Ελπίζεις να νικήσεις;»

«Ελπίζω να νικηθώ παιδί μου». [9]

Η σχέση μας με τον Θεό είναι μια πάλη (Γεν. 32,25) με χαρακτηριστικό την βία [10]. Πίσω όμως από την σύγκρουση αυτή υποκρύπτεται ένας βαθύς ανθρώπινος πόθος για μια νέα συμφιλίωση του αποστατημένου ανθρώπου με τον μακρόθυμο Κύριο. Έτσι και ο γέροντας Σωφρόνιος, στην υπέροχη προσευχή του, που πρόσφατα δημοσίευσε η ΠΕΜΠΤΟΥΣΙΑ, ζητεί από τον Θεό να υπερνικήσει, ακόμη και βίαια την αντίστασή του και να τον οδηγήσει σε συνάντησή Του:

«Μη εγκαταλείψης με, ότι η διεφθαρμένη μου θέλησις οδηγήση με προς άλλας οδούς, αλλά βιαίως επανάγαγέ με προς Σε» [11].

Με αυτά τα δεδομένα, η Τέχνη ίσως και να αποτελεί μια προγύμναση έστω και αμυδρής κατανόησης τού πώς ο Θεός διαρκώς προνοεί, διαρκώς μορφοποιεί, διαρκώς παρακάμπτει τις εωσφορικές αντιστάσεις μας, προσδοκώντας τη μετάνοιά μας, ώστε να συνεχίσει για τον καθένα από μας και για ολόκληρο το ανθρώπινο γένος την διαρκή εξέλιξή μας σε ψυχοσωματικά όντα κάλλους. Και ακριβώς στο σημείο αυτό, έστω και ως υπαινιγμός, δεν είναι δυνατόν να παραληφθεί η απόλυτη κατάφαση της Ορθόδοξης πίστης μας στην ύλη και το ανθρώπινο σώμα [12].

Μια τέτοια κατανόηση μας αποκαλύπτει, έστω και αμυδρά, τον τρόπο με τον οποίον ο Θεός σμιλεύει και τα παιδιά του Κατηχητικού μας. Και σε αυτό το σμίλεμα, γινόμαστε κατά Χάριν συνεργάτες Του. Διότι τελικά το Κατηχητικό είναι ένα καλλιτεχνικό εργαστήριο ψυχών με εμάς καλλιτέχνες, αλλά συγχρόνως και καλλιτεχνήματα.

8. Πρβλ. «Το μυστήριο είναι πάντα ένας χώρος συνάντησης δυο ή περισσότερων κόσμων, ή ίσως δύο ή περισσότερων προσώπων». Α.Μ.

Allchin, Περί ύλης... σ. 36. Και παρακάτω αναφέρει: Τόσο συγκαταβατική είναι η ευσπλαχνία (του Θεού), ώστε, αφού δεν μπορούμε να υψωθούμε ως την κατανόηση των θείων μυστηρίων, θα χαμηλώσει τα μυστήρια αυτά και θα τα φέρει στην αντίληψη των αισθήσεών μας». σ. 42

9. Νίκου Καζαντζάκη, από την ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟΝ ΓΚΡΕΚΟ

10. Βλ. «από δε των ημερών Ἰωάννου του βαπτιστού έως ἄρτι η βασιλεία των ουρανών βιάζεται, και βιασταί αρπάζουσιν αὐτήν». (Μτθ. 11,12)

11. <http://www.pemptousia.gr/2018/05/proini-prosefchi-gerontos-sofroniou/>

12. Βλ. Χ. Σταμούλη, Κάλλος το άγιον. Εκδ. ΑΚΡΙΤΑΣ, Αθήνα 2004, σ. 191 κ.ε. Πρβλ. Kallistos-Timothy Ware, Η μεταμόρφωση του σώματος. Περί ύλης... σ. 49 κ. εξ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Το ζητούμενο δεν είναι μια στρατευμένη Τέχνη. Με ζωντανή πνευματική ζωή και με συνειδητοποιημένους Ορθόδοξους Χριστιανούς, η Εκκλησία θα βρεθεί σε θέση, με κοινό τόπο την καλλιτεχνική διαδικασία, είτε ως δημιουργία, είτε ως ερμηνεία, να ανοίξει έναν ζωντανό διάλογο με την κοινωνία του 21ου αιώνα. Συγχρόνως όμως, η Εκκλησία, ως Σώμα Χριστού, θα βρεθεί σε θέση, πρώτα να αναζωογονήσει τη ποτισμένη από την αγιότητα Τέχνη που παρέλαβε σε όλες της τις μορφές και κατόπιν να την αξιοποιήσει πνευματικά και παιδαγωγικά. Αυτό όμως που θα εκφράσει την δυναμική πορεία της προς τα έσχατα, θα είναι η ενθάρρυνση που θα απευθύνει προς τις νεώτερες γενιές να εμπιστευτούν την πνευματικότητά της και να γίνουν και αυτές συνδημιουργοί κάλλους, που θα είναι σε θέση να σώσει τον κόσμο, όπως υπέροχα το διετύπωσε το Ντοστογιέφσκι. Υπέρτατος στόχος για την Εκκλησία είναι η ενεργοποίηση της δημιουργικής και καλλιτεχνικής ενέργειας των νέων ανθρώπων, αλλά και η βιωματική απόδειξη, πως μέσα στους κόλπους της, η πανανθρώπινη και διαχρονική αναζήτηση του κάλλους βρίσκει τον Θεό, ως την μοναδική πηγή κάλλους και τον μοναδικό προορισμό του . Με τα δεδομένα αυτά, στο έργο της Ορθόδοξης κατήχησης, η καλλιτεχνική δημιουργία, είτε ως μήυση και σπουδή στο παραδοσιακό και θύραθεν καλλιτεχνικό υλικό, είτε ως δημιουργία και προβολή νέου, μπορεί να παίξει ρόλο σημαντικότητας.

Στην προσπάθεια αυτή, η Εκκλησία πρέπει να επιστρατεύσει ανθρώπους με Ορθόδοξη πνευματικότητα σε συνδυασμό με καλλιτεχνικό τάλαντο. Και τέτοιοι άνθρωποι υπάρχουν πολλοί. Άνθρωποι νέοι, με μεράκι, διάθεση, ιεραποστολική φλόγα, αγάπη στα παιδιά και ιδέες. Άνθρωποι κυρίως όμως με ενθουσιασμό στη κυριολεξία του, δηλ. εν-θεϊκή φλόγα, αγάπη για το πρόσωπο του Χριστού, αγάπη για στις μικρές ζωντανές εικόνες Του και πίστη στα θεία δώρα του ανθρώπου.

Αυτοί είναι που θα συνεχίσουν ουσιαστικά την ιστορία της Εκκλησίας μας με διαρκές ζητούμενο την έλευση της Βασιλείας του κάλλους, με Θεό και ανθρώπους συνεργούς.

13. Βλ. Σύμφωνα με τον Edward Reynolds, που αναφέρεται ο Α. Μ. Allchin:
«Το άθροισμα και το σύνολο των έργων του Θεού είναι ο Κόσμος και η Εκκλησία. Ο κόσμος ονομάζεται κόσμος, δηλαδή στολίδι, για το κάλλος και την ευπρέπειά του, επειδή όλα μέσα σ' αυτόν βρέθηκαν 'καλά λίαν' όταν ο Κύριος τα είδε μετά τη δημιουργία. Μέσα όμως σ' αυτόν τον κόσμο ο Κύριος διάλεξε την Εκκλησία, για να χαρίση σε αυτή αφθονώτερη λαμπρότητα και δόξα. Την ονόμασε 'γη του κοσμήματος' (Δαν. 11,16), χώρα των επιθυμιών του (Ιερ. 3,1), κατοικητήριο, ναό και τόπο όπου θα φανερώνεται ο Ίδιος 'εν τη δόξη αυτού' (Ψαλμ. 101,17). Ο κόσμος είναι όμορφος, επειδή φανερώνει τη δύναμη και τη σοφία του Θεού. Η Εκκλησία είναι όμορφη, επειδή φανερώνει την αγάπη και τη χάρη του. Στον κόσμο ανακαλύπτουμε τα ίχνη της μεγαλοσύνης του, στην Εκκλησία βλέπουμε την εικόνα της αγιοσύνης του. Ο κόσμος έγινε από το Θεό, η Εκκλησία έγινε σαν το Θεό· ο κόσμος για να διηγείται τη δόξα Του· η Εκκλησία , για να είναι η απόλαυσή Του. Ο κόσμος ένα ενδιαίτημα όπου θα κατοικούν τα πλάσματά του· η Εκκλησία, ένα παλάτιον, όπου θα κατοικεί και θα περιπατεί ο Ίδιος. Τόπος επιθυμίας, για να είναι μονή Του. Σκηνή ευφρόσυνη για την αιώνια κατάπαυσή Του». Και ο Allchin συμπληρώνει: «Η Εκκλησία, που είναι το Σώμα του Χριστού, η Κοινωνία του Αγίου Πνεύματος, είναι η πραγματοποίηση αυτής της παρουσίας του Θεού μεταξύ των ανθρώπων, η γεμάτη ομορφιά και αλήθεια σκηνώσή του ανάμεσά μας, η σάρκωσή του». Δημιουργία-Σάρκωση-Μετάφραση. Περί ύλης... σ. 155-156.